

UDK 811.163.42'35''18''
821.163.42-05 Ivanošić, A.
Pregledni rad
Rukopis primljen 27. XII. 2012.
Prihvaćen za tisak 28. II. 2013.

Vladimira Rezo
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
vrezo@ihjj.hr

SLOVOPIS I PRAVOPIS IVANOŠIĆEVA DJELA *SVEMOGUĆI NEBA I ZEMLJE STVORITELJ*

U članku se utvrđuju slovopisna i pravopisna rješenja koja Antun Ivanošić upotrebljava u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb, 1788), koja se potom uspoređuju s pravilima u prvome slavonskom pravopisu *Upućenje k slavonskomu pravopisanju* Antuna Mandića (Ofen, 1779).

1. Uvod

Cilj je rada utvrditi slovopisna i pravopisna rješenja koja Antun Ivanošić rabi u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb, 1788) te ponuditi eventualna rješenja u njihovoj transkripciji. Prvo se opisuje Ivanošićev slovopis. Ekscerpirane potvrde iz Ivanošićeva djela uspoređene su pravopisom *Upućenje k slavonskomu pravopisanju* Antuna Mandića¹ (Ofen, 1779), kako bi se vidio autorov načelan stav prema propisanim slovopisnim rješenjima.²

¹ Antun Mandić (1740–1815), đakovački biskup, glavni nadzornik narodnih škola za Hrvatsku i Slavoniju, iznimno zaslužan za otvaranje škola i razvoj školstva. Predsjedavao je povjerenstvom za uredbu hrvatskoga jezika osamdesetih godina 18. stoljeća: zahvaljujući glasovima Marijana Lanosovića i Jose Krmpotića, Joakim Stulli je kao četvrti član komisije nadglasan pa su slavonska grafijska rješenja prihvaćena i izvan Slavonije, u Lici i Dubrovniku. Iako Adela Ptičar odlučno odbija Mandićevo autorstvo *Upućenja*, pozivajući se na njegove brojne životopisce (Adama Filipovića, Nikolu Andrića, Matiju Pavića, Emericusa Gašića i Tomu Maticu) (Ptičar 1990: 234), nakon što je Mijo Brlek 1987, proučavajući ostavštinu Joakima Stullija, pronašao dokaz o Mandićevu autorstvu pravopisa, za Anu Pintarić (1998: 73–76) i Loretanu Farkaš (2010b: 18) nema sumnje da je *Upućenje* Mandićevo djelo.

² Citirani dijelovi pravopisa doneseni su u dvostrukim navodnicima (""), u transkribiranom obliku kurzivom, izuzev primjera i grafijskih znakova za pojedina pravopisna pravila koji se do-

2. O autoru i djelu

Antun Ivanošić rođen je u Osijeku 1748. godine u građanskoj obitelji. Gimnazijsko obrazovanje započeo je u požeškoj isusovačkoj gimnaziji, a završio u Zagrebu. Studirao je uglavnom izvan Hrvatske. U Beču je završio filozofiju, a teologiju je studirao u Bologni i Zagrebu. Zaređen je za svećenika 1772. godine te je do 1778. godine služio kao kapelan u župama Vojne krajine (Nova Gradiška, Kopanica, Orubica). Potom je do 1785. godine vodio župu u Čadavici te od 1787. do 1788. godine župu sv. Marije u Zagrebu. Kao vojni kapelan u đurđevačkoj graničarskoj regimenti svjedočio je ratu protiv Turaka. U ljeto 1789. godine postao je župnikom u Štefanju kraj Bjelovara, gdje je ostao do smrti 1800. godine.³

Smatra se da je Ivanošić autor sedam tiskanih djela. U jedinom djelu koje je potpisao punim imenom i prezimenom, biblijskom spjevu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb, 1788), Ivanošić u stihu tematizira prva tri poglavlja iz *Knjige stvaranja u Starom zavjetu*: stvaranje svijeta, raj, prvi grijeh i izgon iz raja, čemu je pridodano sedam Davidovih pokorničkih psalama.

U duhu narodnih deseteračkih pjesama Ivanošić je spjevao dvije pjesme o događajima iz rata protiv Turaka, *Pismu od junačtva viteza Peharnika* (1788) i *Pismu od uzeća turske Gradiške* (Zagreb, 1789). Pjesmu *Opivanje sličnoričnog groba Josipa Antuna Čolnića od Čolke* (Zagreb, 1786) napisao je povodom smrti cijenjenog đakovačkog biskupa, a *Plač zaručnice* (Zagreb, 1786) u čast preminulog zagrebačkog biskupa Josipa Galjufa. Tomo Matić pripisuje mu još i djelo *Pedesetogodišnjemu misniku mlogo poštovanomu Ivanu Pavloviću* (Zagreb, 1788), kojega je primjerak pronađen u knjižnici vukovarskog franjevačkog samostana (Matić 1940b: LI). Široj je javnosti Ivanošić najpoznatiji po rukopisnoj rugalici *Sličnorični natpis groba Zvekanova*, upućenoj razbludnom našičkom fratru sklonomu ženama i vinu.

3. Slavonski slovopis

Slovopis slavonskih književnika mješavina je sjevernohrvatskih latiničkih grafijskih rješenja pod mađarskim utjecajem i onih koje su upotrebljava-

nose u izvornom obliku; u šiljastim se navodnicima (»«) donose pojedinačni primjeri iz pravopisa; zbog njihova prevelikog broja primjeri iz Ivanošićeva djela donose se samo u kurzivu, pored njih stoje brojevi stranica u indeksu, a rekonstrukcije stranica iz autorova obraćanja čitatelju (*Pripoštovani gospodine!*) nalaze se u uglatim zagradama u indeksu [P1–P6]; brojevi stranica iz Mandićeva pravopisa također su u indeksu; svi drugi navodi donose se u šiljastim navodnicima, a objašnjenja pojedinih primjera u polunavodnicima (°).

³ Biografski podatci o Antunu Ivanošiću preuzeti su iz teksta *Život i rad Antuna Ivanošića* Tome Matića (Matić 1940b).

li književnici u južnoj zoni. U prvu skupinu ulaze uporaba grafema <cs/cf> za fonem /č/, <s> za fonem /s/ ili <er> za slogotvorno /r/, dok su s juga u slavonski grafijski sustav ušla rješenja poput grafema <c> za fonem /c/, <ar> za slogotvorno /r/ ili <x> za /ž/. S vremenom su slavonski autori stvorili i neka nova, vlastita rješenja, poput <lj> za /l/ i <nj> za /ń/ ili <sh> za fonem /š/.

Lada Badurina podvlači važnu ulogu franjevacu hrvatskoga franjevačkog samostana u Budimu u usustavljanju slavenskog slovopisa. Oni su u prošlovima svojih djela tematizirali neuređenost i nesustavnost latiničke grafije te su nastojali osmisliti nove, prihvatljive latiničke grafeme. Nadalje, autorica ključnom osobom u preobrazbi slavonske grafije vidi fra Stjepana Vilova: njegova je grafijska rješenja (dvoslove: <cs> = /č/, <ch> = /ć/, <cx> = /ž/, <gj> = /ž/, <lj> = /l/, <nj> = /ń/, <er> = /r/ i <ss> = /š/ te jednoslove: <c> = /c/, <g> = /g/, <s> = /s/, <z> = /z/ i <x> = /ž/) u djelu *Nova slavonska, i nimačka gramatika* (Osijek, 1767.) preuzeo Matija Antun Relković (izuzev dvoslova <sh> za /š/), zbog čega se Vilova može smatrati tvorcem uređene slavonske grafije (Badurina 2012: 76–77). Prvi pravi pravopis u Slavoniji (Ptičar 1990: 231), *Upućenje* Antuna Mandića, oslanja se na tradiciju dotad objavljenih jezikoslovnih djela, dvojezični hrvatsko-njemački rječnik i svojevrsni udžbenik za učenje njemačkog jezika *Svašta po malo* Blaža Tadijanovića (Magdeburg, 1761) te već spomenutu Relkovićevu gramatiku, od koje u cijelosti preuzima grafijska rješenja, koja minimalno dopunjava (uvodi dvoslov <dj> za /đ/ kako bi sačuvao etimološki zapis riječi), a oslanja se i na brojna pravopisna pravila.

Unatoč rascjepkanosti hrvatskog prostora i prilično proizvoljnim grafijskim i pravopisnim rješenjima u svakome od njih (Matić 1945: 133) u razdoblju koje je prethodilo, zaslugom franjevačkih autora, ponajprije Vilova, potom zalaganjem Relkovića i Mandića, slavonska je grafija u drugoj polovini 18. st. prilično pregledan i funkcionalan sustav. Oficijelni slavonski pravopis tog vremena, *Upućenje* Antuna Mandića, donosi definirana grafijska rješenja, potvrđena praksom, ili riječima autora: “*koliko običaj dobrih pisacā trpi*” (*Upućenje*: 24).

4. Grafija Ivanošićeva spjeva

U sljedećoj su tablici paralelno prikazana ona Mandićeva i Ivanošićeva grafijska rješenja koja odstupaju od suvremenih grafemsko-fonemskih odnosa:

FONEM	GRAFEM(I)	
	MANDIĆ	IVANOŠIĆ
/č/	cf / cs	ch, cf / cs
/ć/	ch	ch, cf / cs
/ž/		
/ź/	dj, gj	dy, dj, gy
/j/	j, Ø	j, Ø
/ļ/	lj	ly, lj
/ń/	nj	ny
/ŕ/	er	ar, er, r
/s/	f / s	f / s, z
/š/	sh	sh, ff
/ž/	x	x

4.1. Samoglasnici

Ivanošić koristi pet uobičajenih grafema za samoglasnike: njegov se samoglasnički sustav od stanja u suvremenom jeziku nimalo ne razlikuje. Tomu je potrebno dodati da je u primjerima *Illyricski*_{46,100}/*Illyricskoga*₄₇/*Illyrichke*_[P6] tradicionalno zadržan način zapisivanja kakav je u latinskom jeziku.

4.2. Suglasnici

Kao i na cijelom hrvatskom jezičnom području do Gajeve pravopisne reforme najveći problem u zapisivanju hrvatskoga jezika latinicom bili su palatali, a posljedično i neki glasovi čija su latinička slova “posuđivala” svoje grafeme palatalima. Tako tradicionalno nije bilo dvojbe u zapisivanju glasova: /d/, /f/, /g/, /h/, /m/, /n/ i /v/, dok je kod ostalih glasova na širem hrvatskom području postojalo poprilično slovopisno šarenilo.

U slavonskoj se slovopisnoj tradiciji /c/ moglo pisati na tri načina: <c>, <z> i <cz>. U tabličnom prikazu svih grafema koje su rabili slavonski pisci od Antuna Kanižlića (1754) do Grgura Peštalića (1797) Loretana Farkaš doda-

je još i dvoslov <tz> koji pripisuje Adamu Tadiji Blagojeviću⁴ (Farkaš 2010b: 166–167). Prva dva grafijska rješenja pripadaju južnoj tradiciji, dok je dvoslov <cz> preuzet iz kajkavske (sjevernohrvatske) tradicije. Većina pisaca koristi <c>, a Mandićev je strogi napatuk bio da treba izbaciti grafem <z> iz te grafemske kombinacije “*jerbo neglasovito slovo z k izgovanju slova c ništa ne pomaže*” (*Upućenje*: 36). Ivanošić se držao Mandićeva propisa pa je fonem /c/ bez iznimke bilježio grafemom <c>: *celujùchi*₄₁, *Cerne*₈₂, *cerv*₁₈, *cilo*_[P3], *cily*₄, *Cvitje*_{90,91}, *dicfice*₃₆, *knyixice*₅₆, *lice*₆₈, *Novcfaç*₁₂₂, *ovcfcama*₄₈, *potoci*₄, *pravicu*₄₆, *famoxivac*₁₁₂, *ferdce*_{p3}, *Vinca*₉₁, *zemlyice*₆₈.

Iako Mandić u *Upućenju* nedvosmisleno naglašava: “c, ch, i cs *imaju se u pisanju po glasu dobroga izgovanja razlučiti; na*⁵ *priliku: cielo, Chèlo, Cfelo, csilo*” (*Upućenje*: 26), treba istaknuti da se u obrađenom tekstu fonemi /č/ i /ć/ grafijski ne razlikuju. Oba se zapisuju dvoslovima <ch> i <cl/cs>⁶, a njihova distribucija ne pokazuje razlikovne elemente.

Dvoslov <cl/cs> nešto je češći zapis na mjestu očekivanog fonema /č/. Iz mnoštva potvrda izdvajamo: *cfas*_{15,19} itd., *Cfati*₂₅, *cfovicfanskoga*_{11,22}, *csùda*_{47,62}, *iztuce*₁₂, *kovàcs*₅₀, *Ocfitovao*₉, *pritecfen*₃₉, *Rics*_{59,61,62} itd. Bitno manji broj bilježenja nalazimo na mjestu očekivanog fonema /ć/, npr. *cfè*_{47,92}, *cfemo*₁₁₉, *csjud*₂₁⁷, *mislècfi*_{83,107}, *najvecfa*₃, *nocfi*₁₀₂ ili *plàcfu*₅₁.

Dvoslov <ch> preteže u potvrdama na mjestu na kojem bismo očekivali fonem /ć/, kao npr. *chesh*_{41,42,44}, *Grishechega*₈₁, *hoche*₅₅, *leteche*₉₅, *moguch*₃₈, *nechemo*₉₂, *nejmajuchi*₁₀₄, *nefriche*₁₀₀, *nòch*_{19,61}, *pomoch*₁₁₇, *pomaxuch*_[P5], *zlochu*_{104,107,109} itd., a njegova je uporaba znatno rjeđa na mjestu očekivanog fonema /č/, i to u ovim potvrdama: *Chafth*_[P4], *chetiri*₆₉, *chim*_{[P5],48}, *chini*₇₀, *iztiche*₆₉, *opochivaju*₄, *poduchen*_[P2], *prilichna*₇₄, *toche*₁₀₀ i *uchi*₆₃. Ovdje smo dužni napomenuti bitnu grafijsku različitost uvodnog obraćanja čitatelju, naslovljenog *Pripoštovani gospodine*, od ostatka djela. Gotovo dosljedna uporaba dvoslova <ch> u zapisivanju oba fonema znatno je utjecala na ukupnu sliku grafijske djela: od ukupno 38 dvoslova, 20 ih se nalazi na mjestu očekivanog fonema /č/ (tek u 3 primjera čitamo dvoslov <cf>), što čini više od polovine ukupno pronađenih primjera s ovom kombinacijom.

Grafijsku nesređenost bilježenja /č/ i /ć/ dodatno podcrtavaju dubletni oblici za istu riječ ili njezin korijen. Neodlučnost između dvoslova <ch>

⁴ Autorica donosi samo jedan primjer ovakva zapisivanja, prezime *Ruschitzki*, iz čega je razvidno da je Blagojević doslovno prenio njemačko slovoписьno rješenje za fonem /c/.

⁵ Rkp. ra.

⁶ Prihvaćamo tvrdnju Adele Ptičar koja <cl> i <cs> drži dvama likovima istog dvoslova (Ptičar 1994: 275).

⁷ Držimo da ovdje nije riječ o trigrafu <csj>, nego o slagarskoj pogrješci.

i <cf/cs> svjedoče primjeri: *chetiri*₆₉ – *cfetiri*₃₄, *dapache*_[P4] – *dapacfe*_{25,50}, *Illyrichke*_[P6] – *Illyricski*_{46,100}, *ochi*₅₄ – *ocfi*_{5,8} id., *richi*_{46,98} – *ricfi*_{22,46,62}, *chudom*₆ – *cfudo*₁₀₅/*csùda*_{47,62}/*csùdom*₃₉ na mjestu očekivanoga fonema /č/ te *buducfi*_{46,48} – *buduchi*_{[P4],9,14}, *csjud*₂₁ – *chud*₈₆/*chudi*_{50,55} (im., ž. r., G. jd.), *govorècfi*₁₉ – *govorèchi*_{9,10}, *kùcfi*₄ – *kuchi*₇, *nocfi*₁₀₂ – *nochi*₆₃, *plàcfu*₅₁ – *plàchu*₅₁ (im., ž. r., A. jd.), *razfviçfeni*₄₉ – *razfvichena*₅₁ tamo gdje očekujemo fonem /ć/.

Josip Vončina prvi je problematizirao Ivanošićevo nerazlikovanje tih dva fonema. On smatra da nije riječ o autorovu nesnalaženju, a nastalu zbrku objašnjava činjenicom da je djelo tiskano u Zagrebu, »središtu javnog rada na kajkavskome književnom jeziku (koji ne poznaje ni fonološke ni grafijske distinkcije č : ć)« (Vončina 1988: 181). Takvu argumentaciju prihvaća i Lorentana Farkaš, a svoju tvrdnju dopunjava nabranjem drugih fonema koje nalazimo kod Ivanošića čija su grafijska rješenja: »bliža kajkavskoj grafijskoj tradiciji (cz, ly, ny i dr.)« (Farkaš 2010b: 145). Riječ je, dakako, o grafiji drugih Ivanošićevih djela, napose *Pismi od junačtva viteza Peharnika* i *Sličnoričnom natpisu groba Zvekanova*, u kojima su prisutna i druga grafijska rješenja sa sjevera Hrvatske, poput dvoslova <cz> i <sz>. Spomenimo za ilustraciju da na drugom polu skale stoji *Opivanje sličnorično groba Josipa Antuna Čolnícá od Čolke* u kojemu se Ivanošić pridržava slavonske slovopisne norme pa je fonem /c/ uvijek zapisan grafemom <c>, /č/ dvoslovom <cs/cf>, a /ć/ dvoslovom <ch> itd.

Iako nam tekst ne nudi odgovor na pitanje o Ivanošićevu razlikovanju palatala /č/ i /ć/, izvantekstualni razlozi, ponajprije činjenice iz autorova života govore u prilog njegovu poznavanju distinkcije među njima. Naime, u župu sv. Marije u Zagrebu Ivanošić odlazi u zreloj dobi, nakon mladosti i zrelosti proživljenih u Slavoniji te službovanja po slavonskim i župama Vojne krajine. S tim u vezi držimo da u transkripciji treba razlikovati /č/ i /ć/, a problematičnom držimo transkripciju Tome Matića koji Ivanošićevo često zamjenjivanje dvaju dvoglasa tumači time da autori u to vrijeme više ne razlikuju /č/ i /ć/, iz čega zaključuje: »Prema tome sam u ovom izdanu ostao vjeran Ivanošićevu (...) pisaću i uvijek transkribirao *cs* sa *č*, a *ch* sa *ć*« (Matić 1940a: XCIII).

Upućenje ne nudi pravilo za pisanje fonema /č/, a također nije pronađen ni u jednom primjeru u tekstu. Međutim, Adela Ptičar u metatekstu pravopisa pronalazi riječ »Sêrcsba«₃₄, »jedini primjer u kojemu bi trebao biti ostvaren« (Ptičar 1994: 276), koji Mandić proglašava netočnim oblikom riječi »Sêrdba«₃₄. U Ivanošićevu djelu također nema ni jednog zapisa tog fonema, a izbjegao ga je na identičan način, neprovođenjem jednačenja po zvučnosti, i to u istoj riječi, u obliku kojemu nije ispao dentalni suglasnik *d*, *ferdcsbu*₃₆.

Iz usporednog prikaza svih grafijskih rješenja pedesetak slavonskih književnika od 1683. do 1832, kojim Loretana Farkaš pregledno predstavlja ukupnost svih zapisa fonema u stotinu pedeset godina slavonske pismenosti, vidimo da se grafem /ǰ/ u Slavoniji zapisivao prilično šaroliko: <gj>, <gy>, <g>, <gi>, <dj>, <dy>, <di> (Farkaš 2010b: 191–193). Od svih navedenih zapisa najrjeđi je kajkavski (sjevernohrvatski) slovopisni uzus, dvoslov <dy>. Osim Ivanošića njega u spomenutom razdoblju rabe samo četvorica autora: Mihovil Radnić, Matija Jakobović, Šimun Mecić i Karlo Pavić.

U *Upućenju* se zapisivanje fonema /ǰ/ dvoslovima <gj> i <dj> definira pravilom koje naglašava potrebu čuvanja etimološkog zapisa: “*Jednako dj, i gj razlikuje izvađanje ričī, gdje ove slovke pravo potribovati valja; na priliku: Gjubre; rođjén, a nije roǰjén, od róditi; vodjén, a nije vogjén, itd.*” (*Upućenje*: 28).

Antun Ivanošić fonem /ǰ/ zapisuje trima dvoslovima: <dy>, <dj> i <gy>, uz osjetnu prevlast prvog dvoslova: *dogadyaje*₂₅, *izmedy*₂₀, *nevidyeno*₁₈, *pojudyuju*₁₆, *providyena*_{27,30,55}, *uvridyena*₇₉, *zafadyeni*₆₇, *xedyam*₁₁₇ itd. On se, dakle, oslanja na grafijsko rješenje hrvatske sjeverne zone, a za Slavoniju uobičajeno <dj> koristi u svega nekoliko primjera: *gradjane*₁₁, *izvidjivat*₉₄, *lådja*₃₁, *ponudjaju*₄, *probudjivati*₅ i *sagradjenoj*₄. Dvojni oblici ostvareni su u primjerima *medy* – *medju* i *miloferdye* – *miloferdje*, uključujući i sve njihove izvedenice, prvi naglašeno u korist <dy> dok je za drugi primjer samo jedan⁸ (od desetak) zapisa ovim dvoslovom. Budući da Ivanošić dvoslovom <gy> zapisuje /ǰ/ u samo tri riječi: egzonimu za susjednu nam državu (i iz njega izvedenu ktetiku), *Magyarske*₂₃, *Magyarskoga*₂₃, ojkonomu *Cfagyavici*₁₉ i imenu cvijeta, *Gyurgyic*₉₀ (jedini u inicijalnoj poziciji), razvidno je da se on ne pridržava Mandićeva naputka o čuvanju etimološkog zapisa riječi.

Posuđenice iz grčkog jezika, *Angelah*₁₇/*Angelom*₃₀/*Angela*_{74,75}/*Angeli*₈₀ te *Evangeliiu*₃/*Evangelia*₄₃ zapisane su originalnom grafijom.

U skladu s davnom Maretićevom tezom o neizgovaranju fonema /h/ u slavonskih pisaca i, uslijed toga, njegovu nasumičnom zapisivanju nakon prisvajanja od dalmatinskih i bosanskih književnika (Maretić 1908: 152), Adela Ptičar je u Mandićevu pravopisu utvrdila »nepostojanje fonema /h/ u fonološkom sustavu« (Ptičar 1994: 278). Mandiću je “slovo *h* (...) *odviše*” (*Upućenje*: 34) u riječi »Hràna«₃₄, jer ona treba glasiti »Ràna«₃₄. Nekoliko stranica prije pravila Mandić navodi primjer »ràniti, od Gláda opròštiti«₂₄, a u pridodanom rječniku i »ràniti valja gládnoga«₅₆. Ipak, u pravopisu nalazimo i primjer »od-hranjén«₃₈, kojim Mandić vlastito pravilo dovodi pod znak pitanja. Također, iz pravila: “*U svimā ričmā po[!] prošastoga vrimenta u navistujućemu načinu, gdi one na a,*

⁸ Ovaj se zapis može smatrati slučajnom pogrješkom slagara.

i, o *izhode*, slovo *h* pridati se ima, kakoti: ja Ktiah, ja bih, *ili* biah, ja shtih, ja idoh” (*Upućenje*: 32) Ptičar iščitava da Mandić tretira <h> samo kao oznaku duljine i na mjestu etimološkog /h/, o čemu će biti riječi kasnije u pravopisnom dijelu rada, u odjeljku o prozodijskim oznakama. Nasuprot tomu, Ana Pintarić u zaključku popratne studije pretisku *Upućenja*, rezimirajući norme koje pravopis donosi, podvlači upravo »pisanje slova **h**« (Pintarić 1998: 114).

Nama se čini da Mandićevu fonemskom sustavu ipak ne bismo smjeli odreći postojanje tog fonema. Kako inače objasniti primjere poput: »dohodi«₅₄, »hoché«_{[2],26}, »hotili«_[2], »Kruha«₅₅, »nàhodi«₃₆/»nahodi«₅₄ (gl., prez., 3. l. jd.), »prìhdohédéhé«₄₄/»prihodéchéj«₃₆₋₃₈, »štrahovita«₅₄, »Svêrhi«_{24,48,50}/»fvêrhu«_{40,52} ili »hititi«₅₅ 'žuriti' te »hittiti«₅₅ 'baciti', koji ne potpadaju pod pravilo o aoristu i imperfektu, a ni pod pravilo o zapisivanju <h> za produljenje prethodnog sloga, oba u spomenutom odjeljku o prozodijskim oznakama. Ivanošić se prema /h/ odnosi kao prema fonemu ravnopravnom svima drugima. Omisije su rijetke: *neposlua*₁₁, *otomce*₃ 'hotimice', *raft*₈₈ 'hrast', *siroma*₂₇, a u nekim je zapisima riječ o slagarskoj pogrješci: *nyiova*₁₀₇ (pored 12 zapisa s *nyh-*) te *sveru*₆₄ (pored *fverh*_{60,111}/fverhu_{4,6} itd./Sver'₆₃). Primjera u kojima se /h/ zapisuje, a vjerojatno i izgovara, ima mnogo pa izdvajamo: *duhovnima*_{[P4],48}/duhovnu₄, *gluh*₁₀₇, *kerhkomu*₄, *kruha*_{6,50} itd., *Miholyanchani*_[P2], *Muhameda*₂₆, *nahode*_{4,61}, *neharni*₈₇, *obhodi*₆₉, *odhitavajuch*₄₀, *odhranili*₁₄, *oholostjom*₂₄, *pohoditi*₄₇, *prihodnikah*_[P2], *fuhota*₆₁, *terahom*₂₆ 'teretom', *terbuha*₄₄, *uha*_{49,111,115}, *uzhoche*_{66,73}, *verhu*₃₃ itd. Najzanimljiviji su primjeri s početnim /h/, ne osobito česti u slavonskih pisaca: *hajde*₂₉/Hajde₉₁, *herpa*₁₈, *hervati*₂₆ (gl., inf.), *hilyadu*_{9,15} itd., *himbeno*_{4,107}/himbenoga₃₄, *historiu*₃₅, *hitajuchi*₁₁, *hochu*_{[P6],27} itd., *hotio*_{38,49} itd., *hotiuchemu*_[P4], *Hukala*₉₅ (gl. prid. rad., ž. r., jd.). Fonem /h/ zapisan je i u nekim kajkavizmima: *Horvata*₂₇, *lahko*₇₃, potom turcizmima: *haracfi*₂₄ (gl., prez., 3. l. jd.), *hambare*₃₃ ili kao proteza: *hraftuche*₆₂, 'rastuće', *hronechi*₈₇ 'roneći'⁹.

U *Upućenju* se fonem /j/ zapisuje grafemom <j>, dok se u međusamoglasničkom položaju redovito izostavlja: oboje je vidljivo iz metateksta pravopisa i primjera koje koristi Mandić (npr. »Broja«₂₂, »jedan«₂₀, »jatmice«₂₂, »jefu«₃₈, »Mjêšto«₅₂ te »drugâcîe«₄₂, »koi«₁₂, »niè«₂₄, »podvòiti«₈, »štòì«₁₄ itd.). Ivanošićev se tekst od pravopisa razlikuje u povremenom zapisivanju fonema /j/ u međusamoglasničkom položaju grafemom <j> (npr. *neprijatelom*₂₄, *stoji*₄₁), makar je njegova omisija bitno češći slučaj, napose kada je jedan od samoglasnika /i/, npr. *izpia*₂₄, *primitia*₄₈, *proliali*₂₄, *profiaku*₁₂₂, *ubie*₁₂, *vapie*₁₉, *otrovnje*₄₂, *razumie*₃₉, *bilii*₁₀₉, *najpravednii*_{16,51}, *Parokii*₁₉, *Slavonii*_[P3], *boi*₆, *naštoite*₁₁, *odbroiti*₅₁, *bifstriu*₅, *razumiu*_{37,38}, *fiuchi*₁₁ itd. Također bilježimo i veći broj dubletnih oblika,

⁹ Posljednja dva primjera Tomo Matić transkribirao je bez protetskog /h/ (*Stvoritelj* 1940: 208, 219).

od kojih izdvajamo: *obilatie*₅ – *obilatije*_{[P6],27}, *priatelyah*₈ – *prijatelye*₁₄, *zmü*_{73,82} itd. – *zmija*_{72,73} itd./*zmije*_{54,72,96}, *koi*_{19,21} itd. – *koji*_{4,11} itd., *fvoih*_{4,18} itd. – *fvojih*_{24,83} itd. i *smiem*₁₅ – *smijem*₇₅. Jedino u zapisu *vilaet*₁₁₈¹⁰ samoglasnik /i/ ne čini dio samoglasničke skupine unutar koje je potvrđeno izostavljanje /j/.

Iako Mandić nije formulirao konkretno pravilo o pisanju fonema /j/, u svim je zapisima dosljedan u uporabi dvoslova <lj>, npr. »ljubiti«₂₆, »Produljenje«₄₀, »valjá«₂₂. Nasuprot tomu, Ivanošić se za bilježenje fonema /j/ koristi dvama dvoslovima nejednake distribucije. Češći je <ly>, zapisan u primjerima: *bolye*₄₄, *cily*₄, *lyudih*_{52,57}, *polyublyena*₃₉, *Selyanom*₂₁, *Vruchoxelyno*_[P2], *zafalyivati*_[P6], *zemlyice*₆₄ itd., dok smo za grafem <lj> u tekstu našli samo dvije potvrde, *bi-ljeg*₁₀₅ i *veselje*₅.

U *Upućenju* ne postoji ni pravilo o pisanju fonema /ń/, ali je on također svaki put zapisan dvoslovom <nj>, npr. »Knjigom«₃₄, »mànjé«₄₂, »nishtanèmanjé«₄₂, »Prigibánju«₁₄, a primjer takvog zapisa nalazi se već u prvoj riječi naslova Mandićeva pravopisa. Antun Ivanošić u potpunosti odstupa od Mandićeva bilježnja pa /ń/ redovito zapisuje dvoslovom <ny>, npr. *Knyixico*_[P5], *manye*₄₈, *nyima*₃₂, *pomanykanya*₅, *razumlènya*₃₈, *fluxany*₅₃, *xivlènye*₄₅ itd. U zapisivanju oba palatala, /j/ i /ń/, Ivanošić se u potpunosti priklonio normi kajkavske (sjevernohrvatske) grafije koja ih redovito zapisuje s <ly> i <ny>.

Antun Mandić posredno problematizira slogotvorno /ɣ/ u pravilu kojim objašnjava uporabu nadslovka (^): "Nadslovak nadkrivni (^) piše se: I. Svêrhu slova e, kada za njim r, i za ovim još drugo neglasovito slovo slidi; na priliku: Kêrv, Dêrvo" (*Upućenje*: 40). U primjerima u pravopisu slogotvorno /ɣ/ redovito bilježi s popratnim /e/ (i istovremeno ne poštuje vlastito pravilo o nadslovku): »Iskernjéga«₁₈, »Dèrxávah«₂₀, »smert«₄₆. Ivanošić zapisuje slogotvorno /ɣ/ kao <er> i <ar>. Primjeri u tekstu potvrđuju da je <er> glavni zapis, a <ar> se pojavljuje sporadično. Iz mnoštva potvrda prvoga bilježnja izdvajamo: *cernom*₆₀, *cerv*₁₈, *Gercskoga*₄₈, *miloferdje*₅, *perfa*₇, *ferdba*_{102,105}, *fversheno*₆₇, *terbuha*₄₄, *uskerftnutje*₁₀₀. Primjeri zapisa <ar>: *Iskarnyega*_[P1, P2] itd., *Isukarsta*₃, *karfijanska*_{5,45}, *karvi*_{6,15}. Također, nalazimo i nekoliko potvrda dubleta: *kerv*_{54,80} – *karv*_{14,15}, *gerdobnu*₁₀₇ – *gardobu*₉₉, *obstert*₁₀₄ – *Obstart*₁₀₅. Grafijsko rješenje <ar> moglo je biti usvojeno prema čakavskom predlošku, i to iz crkvenih tekstova, napose *Biblije*.

¹⁰ Branka Tafra u prvoj slavonskoj gramatici Blaža Tadijanovića pronađen primjer preglašenog samoglasnika (*Vilaët/Vilaëta*) također tumači autorovom potrebom da osigura ispravno čitanje, tj. *vilaet*, a ne *vilajet* ili *vilet*, ukoliko bi dvoslov <ae> bio pročitan kao /e/ (Tafra 1979: 28). U našem smo korpusu pronašli istu riječ, ali bez prijeglasa (*vilaet*₁₁₆), pa pretpostavljamo da ju je Ivanošić čitao kao *vilajet*, što sugerira i knjiga XX. (svezak 83) *Rječnika JAZU* (AR: 889), unatoč podjednakom broju primjera dviju različitih distribucija fonema /j/.

Primjeri *umro*_{34,99} (gl. prid. rad., m. r., 1. l. jd.), *proxdro*_{43,75} (gl. prid. rad., m. r., jd.) i *Proxdru*₁₀₈ (gl., prez., 3. l. mn.) jedini su zapisi slogotvornog /r/ bez popratnog vokala u Ivanošićevu djelu. Budući da je ustanovila da je uglavnom riječ o istim potvrdama glagolskih pridjeva radnih, Loretana Farkaš drži da je »moguće da je riječ o preuzimanju ustaljenih primjera jednog pisca od drugoga« (Farkaš 2010b: 168).

Iz ulomka o sličnom izgovoru fonema /s/, /z/ i /ž/ posredno saznajemo o bilježenju fonema /s/ grafemom <ʃ>: “ʃ, z, i x u slovkah skoro jednako glaseća jesu, ali u razumljenju različita n. pr. Siv, Ziv, xiv” (*Upućenje*: 28). Drugu inačicu istog grafema, <s>, nalazimo u Mandićevu metatekstu i primjerima.

Fonem /s/ Ivanošić zapisuje grafemima <s/ʃ> i <z>, pri čemu je prvi zapis nedvosmislen: *jest*_[P1], *Jefufu*₄₇, *vifokom*₉₈, *nesloge*₆, *nifi*_[P5], *obsluxiti*₁₀, *famoga*₁₂, *sebe*₁₂, *Sèlu*₅, *ferdce*_[P3], *slobodnu*₁₀, *smertjom*₅₃, *spafenju*_[P2], *svakoga*₁₃, *stavljajucfi*_{p3}, *sùzah*₇₈, *Xalofst*_{96,106} itd. Zanimljivija je uporaba grafema <z> u potvrdama *doizta*₃₄ i *Katolichanzkoj*_[P2], u skladu s kajkavskom (sjevernohrvatskom) književnom normom zapisivanja /s/ grafemom <z> ispred /p/, /t/ i /k/, što je prilično rijetka praksa među slavonskim piscima.¹¹ U djelima *Pisma od junačtva viteza Peharnika* i *Sličnorični natpis groba Zvekanova* /s/ je zapisano dvoslovom <ʃz/sz>, osnovnim zapisom fonema /s/ u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku.

Za potvrdu *izskushash*₄₂ ne smijemo odbaciti mogućnost tiskarske pogriješke.

Slavonski pisci fonem /š/ zapisuju uglavnom dvoslovima <sh> i <ss/ʃ/sf/ʃs>, a pojedina odstupanja više su individualnog karaktera, npr. Tadijanovićev troslov <sch/fch> i grafem <s> u germanizmima (Horvat i Ramadanović 2013: 236). Grafem <s> nalazimo i kod Matije Jakobovića, kao jedini način zapisa /š/, potom kod Stjepana Vilova i Šimuna Mecića, koji jedini koristi dvoslov <sc> (Farkaš 2010b: 67–71, 85–90, 200–202). Antun Mandić propisuje isključivu uporabu dvoslova <sh>, s kojim se nikako ne smiju zamijeniti <ʃs> i <ʃc> jer bi se u tom slučaju promijenilo značenje riječi: “*tako ne pišu se dva Kòšfa, ili Kòšca, nego dva Kòsha, jerbo drugo je Kòfac, a drugo je Kosh*” (*Upućenje*: 28). U Ivanošićevu je djelu fonem /š/ bilježen dvoslovom <sh>, uz iznimku triju potvrda zapisanih sa <ʃ>, *primivʃfi*₇₂, *spomenuvʃfi*₇₃ i *vaffe*₁₁, opet u skladu s kajkavskim (sjevernohrvatskim) načinom pisanja.

Antun Mandić ne definira zapisivanje fonema /ž/ zasebnim pravilom, ali razlučuje grafem <x> od <s> i <z> (*Upućenje*: 28), o čemu je već bilo riječi. Iva-

¹¹ Loretana Farkaš u skupinu autora koji su koristili grafem <z> kao zapis fonema /s/, pored Matije Jakobovića, Josipa Milunovića i Đure Kordića ubraja i samog Mandića, zbog usamljenog primjera »jezt«, možda i tiskarske pogriješke, na početku sadržaja knjige (Farkaš 2010b: 191–193).

nošić fonem /ž/ redovito zapisuje južnim grafijskim rješenjem, grafemom <x>, izuzev iznimke *nezvacfu*₃₈ (gl., prez., 3. l. jd.). Držimo da je riječ o slagarskoj pogriješci jer zapisivanje tim grafemom nije potvrđeno ni kod jednog autora u Slavoniji sve do Gajeve grafijske reforme (Farkaš 2010b: 203). Autorica pripisuje Ivanošiću grafem <f> te dvoslove <sh> i <fs> kao načine bilježenja /ž/. U djelima *Pisma od junačtva viteza Peharnika* i *Sličnorični natpis groba Zvekanova* pronašli smo jedino potvrdu za prvi grafem, *Ožtrofacz/Oshtrofacz, seztko, kasi* (gl., imp., 2. l. jd.), *szlasi* (gl., imp., 2. l. jd.) itd.

5. Pravopis

5.1. Odnos prema glasovnim promjenama

Osnovni pravopisni problem i kriterij po kojemu određujemo je li neki tekst napisan po fonološkom ili morfonološkom načelu je način na koji se bilježe glasovne promjene: označuju li se u pismu fonemi koji se doista i izgovaraju, ili se čuvaju etimološki i morfološki podatci bez navođenja glasovnih promjena na granici morfema. Pravopisac Antun Mandić propisuje morfonološki zapis riječi: “*Slova riči temeljite imaju, koliko običaj dobrih pisacā trpī, u izvodnimā slavonskimā, i u tuđimā kod nas primitimā ričmā zadržati se; na priliku: Druxtvo, a ni(j)e Drushtvo; bridak, a ni(j)e britak*” (*Upućenje*: 24). Fonološki zapis nalazimo samo u primjerima: »Sêrce«₃₄, »ferca«₄₂, »sêrca«₄₄ i »Opchenskà«₁₄.

Ivanošić se u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* pridržava pravopisnih uputa iz Mandićeva pravopisa pa stoga prevladava morfonološko pisanje, vidljivo ponajprije u neprovođenju jednačenja po zvučnosti, u primjerima: *Izcverte*₁₁₂, *izkrecfuch*₃₅, *izpunitu*₈, *Nadpis*₉₉, *Nadpopovstva*_[P4], *podpuno*_[P2], *Razcvilyeni*₁₂₀, *razpitaj*₂₈, *robstvo*₅₃, *ferdcsbu*₃₆, *sofstvu*₅₂, *Vasdan*₁₀₆ itd. Nejednačenje po mjestu tvorbe vrlo je rijetko, potvrđeno tek u dva primjera, *laxcfine*₇ i *Utocfishtje*₁₀₄, dok su potvrde u kojima nije došlo do ispadanja dentala *d* i *t* prilično brojne: *domorodce*₁₄, *odfudu*₇₂/*odfuditi*₇₉/*odfude*₈₅, *ferdce*_{[P3].3}/*ferdcfeno*₅, *Sudca*_{36,76} te *Bolestno*₁₀₅, *kripostnoga*_[P3], *nekoriftnim*₈₅, *otca*_{14,54}/*otcem*₁₄/*Otcfe*₂₀/*Otcfinsko*₅₅ itd.

Rijetka odstupanja od pravopisne norme nalazimo u potvrdama jednačenja po zvučnosti: *neiskazanu*₉₉, *raftavila*₆₂/*raftaviti*_{62,108}, *raftirati*₆₀/*raftira*₆₁, *slatke*₆₄, *uskрати*₁₀₈, *uskerfntutje*₁₀₀, *ufpoznati*₄₇, *uspela*₇₅, *Ufsterch*₇₀/*ufstergne*₇₃/*ufstergnila*₈₂, *ufstergplyvim*₃₀/*ufstergish*₇₅.

5.2. Sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi

Antun Mandić nigdje se u tekstu svoga pravopisa ne dotiče zasebnog pisanja svake pojedine riječi, ali ih kroz tekst pravila i u primjerima uglavnom razdvaja, uz mjestimične iznimke: »*bitiche*«_[2], »*dase*«_[2], »*dàbife*«_[2], »*Date*«_[20], »*gdjeŕi*«_[48], »*imajufe*«_[8], »*jága*«_[50], »*kojefe*«_[32], »*jaŕam*«_[26], »*mallojih*«_[22], »*miŕmo*«_[2], »*nevalja*«_[8], »*nàhodife*«_[36], »*Niesmoli*«_[22] ili »*skorobimi*«_[50]. Iako Ivanošić tendira odvojenom pisanju svake pojedine riječi, ipak nisu rijetki primjeri sastavljenog pisanja naglasnih cjelina, napose zanaglasnica zajedno s naglašenom riječju. Primjera zamjeničkih zanaglasnica napisanih skupa s naglašenom riječju nešto je manje: *Aliga*_[88], *Dajmi*_[11], *Nekami*_[18], *pokaximi*_[11], *molimvas*_[100], *boife*_[6], *neimenovatife*_[6], *prézàŕe*_[6], *pruxafe*_[13], *ponofiŕe*_[17], *kaofe*_[5,38], *Odovudaŕe*_[10], *ovakofe*_[8]. Glagolskih je bitno više, npr. *duxanŕam*_[16], *kakoje*_[14], *namje*_[p5], *odkudaje*_[41,43], *Ovoje*_[4], *prilicŕnoje*_[4], *umroje*_[99], *jereŕmo*_[20], *pochutiliŕmo*_[8], *gledaliŕmo*_[8], *moguchafu*_[6], *ocŕitafu*_[7], *natolikoŕu*_[8], *dafu*_[18], *metnutichu*_[8], *Lyubitichesh*_[13], *najtichesh*_[16], *ŕmotrichesh*_[16], *bilobi*_[3], *dabi*_[5], *shtobi*_[20] itd., a vezničko-upitne vrlo su rijetke: *akoli*_[53,74,88], *jedvali*_[65], *moreli*_[54], *priŕtajeshli*_[53], *Tili*_[76].

Česti su zapisi cijele skupine zanaglasnica koje slijede naglašenu riječ, npr. *akotiŕe*_[56], *dabiŕe*_[18], *dragobiti*_[12], *dokŕamje*_[20], *Kadvamŕe*_[73], *kojiŕume*_[13], *najtichega*_[7], *Niticheshnam*_[92], *odkudafeje*_[18], *Ovibóŕu*_[11], *Shtobiŕe*_[21], *teshkomije*_[18], *Vilichete*_[76].

Negacija se u pravilu zapisuje sastavljeno s glagolom: *negrie*_[7], *neimati*_[3], *neizgubiti*_[6], *neizviraju*_[4], *nemore*_[5], *nespomenem*_[5], *neŕtanuje*_[5], katkad u kombinaciji sa zanaglasnicom koja slijedi: npr. *nexàreŕe*_[7]. U tekstu nalazimo tek nekoliko potvrda za sastavljeno pisanje prednaglasnice s riječju kojoj prethodi, *odpoŕibe*_[14], *ŕamnom*_[77,99] itd., nešto je više priložnih sraslica, npr. *ukratko*_[12], *uvike*_[53,115], *odŕada*_[20,83], *odkuda*_[4,10,13], *dofada*_[7,8], (pored *do ŕada*_[8]), a može se naći i ovakvih zapisa: *ŕamnomŕe*_[108], *nebibili*_[21].

5.3. Nadslovci

Antun Mandić nadslovke¹² dijeli na tri vrste, *oštri* (´), *teški* (˘) i *nadkrivni* (ˆ). Prvi se u oba slučaja koristi na zadnjem samoglasniku, u pridjevima i zamjenicama kada iza njih slijedi imenica (dakle u funkciji atributa), npr. »*mlògá* Dje-ca; *òvó* Govorènjé«_[40] te u nominativu množine onih imenica čiji se genitiv jednine od nominativa množine ne može drukčije razlikovati, npr. »*ová* Imèná, *ové* Dúshé«_[40]. Drugi se upotrebljava "gdje slovká nješto povišeno i dugačko izgovara se; n. *priliku* Tráva, Fála, Šhála" (*Upućenje*: 40), a oba se ispuštaju kada

¹² Čini se da je Mandić od Relkovića preuzeo oznake, nazivlje i nešto preformulirana pravila za naglaske. Usp. Relković ³1879: 41–45.

se *e* ili *h* koriste za duljinu, npr. »*bielo, Dòhro, Strah*«₄₀. Za posljednji, *nadkrivni* nadslovak, Mandić propisuje pravilo koje paralelni pravopis hrvatskoga kajkavskog književnog jezika¹³ drži neutemeljenim¹⁴: on se zapisuje »*kada za njim r, i za ovim još drugo neglasovito slovo slidi; na priliku: Kêrv, Dêrvo*» (*Upućenje*: 40), a kada u pjesmama stih završava glagolskim pridjevom radnim muškoga roda Mandić predlaže sažimanje, npr. »*dáô, znáô, pišáô, imáô*«₄₂.

Za bilježenje naglaska Ivanošić najčešće koristi znak (´), tj. Mandićev *teški* nadslovak, s istom svrhom, ali ne posve dosljedno. Najdosljedniji je u potvrđama velike učestalosti, npr. *cily*_{4,18 itd.}, *jákost*_{[P4],8 itd.}, *fvèto*_{[P2],4 itd.}, *Zàkon*_{4,8 itd.}, *Zàpovid*_{3,4 itd.}, nešto manje dosljedan u onima koji se pojavljuju rjeđe, npr. *nàcfin*_{9,29}/*nàcfinà*₂₅/*nàcfinom*₂₇ – *nacfine*₂₇, a u malom je broju slučajeva naglašavanje posve nesustavno: *pùta*_{[P1],104} – *puta*_{9, 14 itd.}. Velik broj naglašanih riječi pojavljuje se jednom ili dvaput pa ne možemo govoriti o dosljednosti: *mishlène*₁₉, *objavlènomu*_[P2], *pokolènya*_{24,52}, *Sèlu*₅, *cilovitò*₁₀, *mùdrina*_[P4], *pùku*_[P4], *sùzah*₇₈. Znak (´) rabi bitno rjeđe pa donosimo sve potvrde: *bó*₁₁, *brezumno*₄₀, *brìxno*₄₇, *cilovitò*₁₀, *davnò*₅, *duxná*₇₇, *evò*₁₀₇, *istóm*₂₀, *kanó*₁₃, *krivó*_{21,38}, *lyutó*₈₃, *negó*₄₆, *ovamó*₉₄, *podmukló*₄₃, *potribitò*₉, *pervó*₄₆, *prèzáfe*₆, *rèda*₇₂, *famó*_{6,31 itd.}, *tajno*₆, *tamó*₉₄, *verló*₁₀₆, *virno*₁₀₇, *vratolomno*₅, *zatimé*₂₁. Iz navedenih primjera vidimo da su svi primjeri za pisanje *teškog* nadslovka zapravo potvrde Ivanošićeva odstupanja od pravopisnog pravila. Isti je slučaj s uporabom nadslovka (˘), koji nalazimo u nekoliko kontrahiranih riječi: *Kê*₆₁ 'koje', *kîma*₁₁₄ 'kojima', *Kû*₁₁₅ 'koju' (pored *Kà*_{58,62} 'koja' i *tvà*₈₅ 'tvoja'), potom u uzviku *ô*_{18,35} (pored *o*₃₅) te u primjerima *jêr*₁₉ i *jûr*₁₁₇. Jedina potvrda Mandićeva naputka o označavanju slogotvornoga /r/ je primjer *dvojvêrstnoga*₆₅.

¹³ Hrvatski kajkavski pravopis *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko* (Ofen, 1779) objavljen je iste godine kad i Mandićev pravopis, prema istom predlošku. U skladu s reformom školstva (1774–1775) i metodom reformatora austrijskog školstva Johana Ignaza von Felbigera (1724–1788), svi su jezični priručnici na narodnim jezicima austrijskoga dijela Habsburške Monarhije zapravo prijevod njemačkih izvornika, s obveznim paralelnim njemačkim tekstom. U dvama je pravopisima građa uglavnom identično raspoređena: na pedesetak stranica male osmine hrvatski je tekst na lijevoj, a njemački na desnoj strani, jednako naslovljenih i posloženih poglavlja. Različiti su samo primjeri u samom pravopisu kao i u kratkom pravopisnom rječniku složenom prema fonološkim oprekama među riječima na kraju knjižica (npr. *brat, Bruder; brat, von berem*) (Ptičar 1990: 231–232).

¹⁴ Jedna od razlika *Kratkog navuka* u odnosu prema Mandićevu *Upućenju* tiče se uprave uporabe *nadkrivnog* (*oštri* i *teški* se jednako zovu i imaju istu uporabu) nadslovka: dok Mandić propisuje nadslovak iznad samoglasnika *e* kojim je popraćeno slogotvorno *r*, u pravopisu hrvatskoga kajkavskog književnog jezika kaže se da za takav postupak nema opravdanog razloga: »*Ne vidi se nikakov zadovoljni zrok zakaj pred slovom r, kak vu vnogih čteje se i vnogi pišeju, e bi se z kapičnem (˘) znamljati moral (v. p. gêrd, fmêrt, vêrt)*» (*Kratki navuk*: 18). Iz toga bismo mogli pretpostaviti da je kajkavski književni jezik samoglasnik *e* pored slogotvornoga *r* tretirao kao i sve druge suglasnike i samoglasnike, odnosno, izostanak njegova posebnoga označavanja može ići u prilog tezi o njegovu izgovaranju. Nasuprot tomu, slavonski pravopisac izdvaja samoglasnik *e* uz slogotvorno *r*, propisuje mu nadslovak kako bi ga izdvojio kao specifičan slučaj, što, onda, s druge strane, može govoriti u prilog njegovu izostavljanju u izgovoru.

Kod Ivanošića nalazimo nadslovak (˘) u riječi *Izraēlskoga*₃₅, a oblici iste riječi kasnije su zapisani bez toga nadslovka. Dvije točke iznad samoglasnika u starijim su razdobljima označavale da se dva zajedno zapisana samoglasnika čitaju odvojeno, a ne kao diftong. Ta se oznaka mogla pronaći samo u riječima stranoga podrijetla. U Mandićevu se pravopisu naziva *zlamenje rastavljenja* o čemu piše: “*Zlamenje rastavljenja* (˘), koje sada nije toliko u običaju, rastavlja dva glasovita slova u izgovaranju među sobom, i to u tuđimā ričmā; npr. Mo˘ifia” (*Upućenje*: 42). Iako Ivanošić dvije točke postavlja iznad drugoga samoglasnika u paru, a Mandić između dvaju *glasovitih slova*, držimo razvidnim da je naglasak na njihovoj *glasovitosti* kod obojice postignut istim znakom. Tomu u prilog ide riječ »Poēfis« kao primjer istog značenja dviju točaka iznad samoglasnika u pravopisu hrvatskoga kajkavskog književnog jezika u kojemu se ovaj znak naziva *znamenje razdružnosti* koje “*razlučuje dva samoglasnike med sobum vu izgovarjanju, da dvojglasnika ne včine: v. p. Poēfis. *Koje zlamenje vendar pri Horvatih nigdar se ne potrebuje*” (*Kratki navuk*: 38).

5.4. Ostali znakovi

Prema Mandićevu pravilu znak (˘) koristi se kao izostavnik kada se samoglasnik ispušta u stihu ili drugdje radi *dobroglasnosti* (*Upućenje*: 42). Ivanošić se pridržava označavanja izostavnikom samoglasnika koji ispušta radi broja slogova u stihu: *Il'*₁₀₁, *Nit'*₆₉, *t'*₁₀₇, *bit'*₈₅, *dojt'*₇₅, *vellech'*₆₆. Ponekad izostavlja samo nazvezak: *kad'*₆₇, *Kojeg'*₆₅, *mog'*₅₈, *Mushkog'*₆₆, *Nek'*_{61,63}, *onom'*₇₁, *pervom'*₆₁, *fveg'*₆₇, a samo je jedan primjer izostavljanja u sredini riječi: *Vesfel'te*₁₀₅. U primjeru udvojenih samoglasnika ili slučaja u kojemu prva riječ završava samoglasnikom, a druga počinje, u zapisu ostaju oba samoglasnika i apostrof među njima, dok se u izgovoru jedan (prvi) gubi zbog broja slogova, *Ako' uzpazish*₁₁₅, *Pakchu' uzmnoxat*₈₄. U uporabi apostrofa Ivanošić pokazuje mjestimičnu nedosljednost, zornu u primjeru: *Ti uffanye mog' spafenya, / Vladaocfe fveg stvorènya*₁₀₈.

Umjesto izostavnika¹⁵, kojim se Mandić koristi u samom tekstu pravopisa (ne i u oblikovanom pravilu), u prijedloznoj svezi *s* i imenice u instrumentalu te

¹⁵ Recimo za ilustraciju da se ova dva prijedloga zapisuju s apostrofom u brojnim jezikoslovnim djelima počevši od Bandulavičeve napomene čitatelju u djelu *Pištrole i evanđel'ja priko svega godišta*, u kojoj se, pored pravila o zapisivanju, po prvi put spominje i naziv apostrof, potom u Đamanjičevu *Nauku za dobro pisati* te u Della Bellinu rječniku. Jakov Mikalja i Bartol Kašić ne donose pravilo, ali se u njihovim djelima također mogu naći brojni zapisi dvaju prijedloga s apostrofom. O tome v. Gabrić-Bagarić i Horvat 2008: 136–137. Za razliku od njih, Blaž Tadijanović u djelu *Svašta po malo* uz predmetne prijedloge preporučuje pisanje spojnice, no u hrvatskom dijelu hrvatsko-njemačkog rječnika nalazimo primjere samo za prijedlog *s*, »S-tihm«₉₃, »S-ove strane«₇₂, »S-onne strane«₇₂, »S-prida«₇₂, »S-traga«₇₂.

k i imenice u dativu, »*s' Milostjom*«³², »*s' njim*«⁴⁸, »*s' òvim*«⁴², »*k' Izgovàranju*«³⁶, »*k' fvršhnój*«³², Ivanošić redovito rabi spojnicu, također i u svezi *z* i imenice u instrumentalu: *s-karvjom*²³, *s-milostjom*^{66,118}, *s-oblastjom*^{11,14}, *s-pomochojom*¹², *s-privarom*⁶, *z-druxinom*⁷, *z-dushom*^{10,20}, *z-goruchom*_[p1]. Za svezu prijedloga *k* sa sljedećom riječju spojnicom nema mnogo potvrda u tekstu: *K-Adamu*⁷⁰, *k-meni*¹¹⁶, *k-nyoj*⁴, *k-slovu*³⁸, *K-ftablu*⁶⁶, *K-tomu*^{63,66}. Vidimo da se Ivanošić drži tradicije u zapisivanju prijedloga *k* i *s*, iako je sam znak kojim prijedloge odvaja od riječi koja slijedi vjerojatno pisao po uzoru na kajkavsku (sjevernohrvatsku) pravopisnu normu.

U Ivanošićevu je djelu uporaba spojnice potvrđena i u tvorbi polusloženice *krivo-boxac*/*krivo-boxca*⁹.¹⁶

5.5. Interpunkcija

Interpunkcija djela *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* posve je u skladu s Mandićevim pravopisnim pravilima: točku, upitnik i uskliknik Ivanošić rabi za označavanje kraja rečenice, dvotočje prije nabiranja, a ponekad i na kraju rečenice, sukladno Mandićevoj preporuci pozicioniranja dvotočja “*među pridnjom i poslidnjom izrekom duljega svedoreka*” (*Upućenje*: 44). Zarezom i točka-zarezom Ivanošić se koristi za odvajanje unutar rečenice ili rečeničnog niza, a spojnicom za rastavljanje riječi na kraju retka, držeći se “*pristojnoga razdilenja ričt na slovke*” (*Upućenje*: 36).

5.6. Veliko i malo slovo

Ivanošić velikim slovom započinje rečenice i riječi nakon dvotočja, njime piše i vlastita imena, etnike, kletike te riječi iz poštovanja, a oglašuje se na Mandićevo pravilo o pisanju velikim slovom¹⁷ *poglavite* riječi, a to je “*takova rič, prid kojom se samo jedna iz slidećih ričt*: oví, ová, ovó: *ili jedan, jedná, jednó, postaviti more*” (*Upućenje*: 20) pa takve primjere redovito piše malim slovom: *ovaj načsin*⁹, *ovaj odgovor*⁵⁵, *ove lyubavi*⁷, *ove nefriche*⁴³, *ove štvàri*⁵⁵, *ovo vrime*²⁹, *ovoga mista*⁸⁴, *ovoj prigodi*²⁰, *ovoj iftini*²², *jedan čsas*²¹, *jedan put*³¹, *jedne krivice*⁴, *jedno tilo*⁷¹, *jednoga paura*²¹, *jednoj dashčfici*⁸, *jednu jabuku*⁵¹ itd. U primjerima: *ovoga Vojvode*⁵⁴, *jednoga Vojnika*¹⁵, *jedan Čsin*¹⁰, *Jednoj Riki*⁶⁹, *poglavite* su riječi doista napisane velikim slovom, ali ih Ivanošić tako piše i

¹⁶ U Tadijanovićevoj djelu nalazimo potvrdu za pisanje polusloženice sa spojnicom u riječi »Spařov-Dahn«¹².

¹⁷ Mandić se vjerojatno povodi za Relkovićevim pisanjem svih imenica velikim slovom (Relković ³1879: 45–46), no to pravilo nisu usvojili ni tadašnji književnici niti kasniji pravopisci.

bez pokazne zamjenice i broja koji im prethode, prve dvije kao riječi iz počasti npr. *Vojvoda*₁₂₂/*Vojvode*_{26,37}/*Vojvodu*_{35,54}, *Vojnik*_{15,16} itd./*Vojnicfe*₁₇/*Vojnici*₂₆ (čak se i pridjev izveden iz potonje imenice češće piše velikim početnim slovom, *Vojnicsko*₂₂/*Vojnicskoga*₁₆/*Vojnicsku*₂₃ – *vojnichka*₁₇/*vojnicskoga*₁₅) te opće imenice *Csin* i *Rika* radi njihova isticanja, a posljednja je i u množinskom obliku napisana velikim slovom, *Rike chetiri*₆₉.

5.7. Prozodijske oznake u pravopisu

5.7.1. Udvajanje suglasnika

Prema Mandićevu *Upućenju* ne udvajaju se suglasnici *c*, *h*, *j*, *v* i *ž*. Nasuprot tomu, suglasnici *b*, *d*, *f*, *g*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s* i *t*, udvajaju se kako bi se naglasila kračina prethodnog samoglasnika, kako u osnovnom obliku riječi, za što Mandić nudi primjere: »rannim«₃₀, »bitti«₃₀, tako i u njezinim izvedenicama, »od ranniti, rannjen«₃₀. U Ivanošićevu se tekstu mogu pronaći brojni primjeri za udvajanje svih konsonanata, u službi istovjetnoj onoj koju propisuje pravopis: *bitti*_{24,77}, *bokki*₁₀₆, *dilla*_{4,12,13}, *dobbi*_[P2], *gannut*₁₀₀, *izroddi*₁₁, *kitti*₉₀, *kmetti*₁₁, *kollo*₆₃, *litto*₄₇, *millo*₉₀, *pinna*₁₁₉, *ranna*₁₅, *robbom*₉₂, *fellih*₁₁, *Simme*₁₁, *staddo*₂₂, *stanni*₈₇, *uffanye*_{[P3],17} itd.

5.7.2. Duljenje samoglasnika na kraju riječi pomoću <h>

U poglavlju o *potribitim* i *odvišnjim* slovima Antun Mandić pisanje <h> drži potrebnim u tri slučaja:

a) u jednosložnim riječima iza samoglasnika *a*, *i* i *u* "za produljenje slovke; na priliku: Strah, Prah, Grih, Duh, Krúh, Grah" (*Upućenje*: 32), za što se u Ivanošićevu djelu može naći tek nekoliko potvrda¹⁸, npr. *grih*_{10,52} itd., *prah*₈₅, *stràh*₆/*Strah*₉₇. Za razliku od *Upućenja*, držimo da je Ivanošić <h> na tom mjestu izgovarao, a isto čitamo u Matićevoj transkripciji;

b) u oblicima glagola za prošla vremena (aorist i imperfekt), koji završavaju na *a*, *i* i *o*, što oprimjeruje potvrdamo samo u 1. licu jednine: »ja bih«₃₂, »ja idoh«₃₂. Kod Ivanošića ne nalazimo ni jedan primjer takvog zapisivanja, samo odstupanja: *postado*₁₁₃, *reko*_{18,24} itd. U Mandićevu pravopisu nalazimo primjer za 3. lice jednine aorista, »*Ifus bih*«₄₆, a sličnu potvrdu imamo i u Ivanošićevu tek-

¹⁸ U Ivanošićevu je djelu moguće pronaći nešto više primjera za zapisivanje <h> u drugim padežima istih riječi, npr. *griha*_{52,54} itd./*grihu*_{50,78}/*grihom*_{9,110}/*grihota*_{35,79} itd., *kruha*_{6,22} itd./*kruhom*_{99,112} itd. ili *stràha*_{6,7} itd., dok Mandić ne spominje njihovu sklonidbu.

stu: *Iftom dok' Bòg dobri, fva tanko, po tanko / Vidih koja stvori, dasu dobra jako*₆₇. Mandićeve primjere poput »*biahshe*«₄₂ ili »*némogahshe*«₄₆ (oboje gl., impf., 3. l. jd.) i »*dòbihshé*«₄₆ (gl., aor., 3. l. mn.) koji pripadaju spomenutim oblicima prošlih vremena, ali ne završavaju na *a*, *i* i *o*, ne nalazimo u Ivanošićevu djelu. U samom tekstu Mandić zapisuje <h> i u 3. licu množine prezenta, npr. »*némoguh*«_{8,28}, »*moguh*«₈, »*mòguh*«₄₄ (pored »*nèspadaju*«₄₂ ili »*vàljaju*«₄₂), za što također kod Ivanošića nema potvrde;

c) na kraju imenskih riječi u "trećemu i šestomu prigibanju" (*Upućenje*: 32), za što se donose primjeri »*Vámih* od *mlògih Ljùdih*«₃₀ i »*Svímah, njímah, jèdnímah*«₃₀. U Ivanošićevu tekstu nema potvrda za pisanje <h> u riječima u dativu koje Mandić donosi za primjer: *Svima*₃, *fvima*_{15,23} itd., *nyima*_{[P5]50} itd., *vami*₃₇. Međutim, prisutni su brojni primjeri zapisivanja <h> u imenicama u ablativu množine (prijedlog *od* + genitiv množine), kako sugerira Mandić: *od Angelah*₁₇, *od lyudih*_{18,35}/od *lyùdih*₆₅/od *fvih lyùdih*₅₇/od *zlovolynih Lyùdih*₁₁₈, *od pocfetnikah*₄, *od hilyadu verstih*₂₁, *od vitrovah i talafah*₃₁, *od fviuh* (...) *dobarah*₃₄, *od fviuh stranah*₆₁, *od tminah*₆₁, *od fvih vodah*₆₁, *od Sùzah*_{97,99}, *od Sino vah*₉₉, *od fvih fivàrih*₄₆.

Pored manjeg broja primjera za označavanje duljine u genitivu množine brojeva: *drugih*_{6,48}, *obadvih*₂₀, *trih*_[P4] katkad i zamjenica: *onih*_{5,17}, *fviuh*_{5,6} itd.¹⁹ u Ivanošićevu *Stvoritelju* nalazimo mnoštvo primjera u kojima se <h> zapisuje za označavanje duljine u množinskim oblicima genitiva imenica svih triju rodova: *kratkochamovih danah*₁₁₄, *fverhu Dushah*₄₄, *pod terahom grijah*₂₆, *brez krilih*₈₈, *Knyigu Makabeah*₂₅, *broj izdaicah*, *ilaxlivih lyudih*₃₅, *xivinskih nedostojnostih*₆, *odabranih ricfih*₄₇, *iz obadvih ocfiuh*₂₀, *xivota Redovnikih*₁₆, *texacskih rukuh*₂₁, *meshtri làxih*, *i privarah*₃₄, *fviuh zalah*, *i opacfinah*₆, *xivotarenja nashega prigodamah*₈ itd.

5.7.3. Duljenje samoglasnika u sredini riječi pomoću <h>

Već smo spominjali Mandićevo pravilo o ispuštanju naglasaka (') i (˘) kada "e, ili h za produljenje slovke stoji" (*Upućenje*: 40). Kao jedan od primjera navodi se »*Dohro*«₄₀ (im., m. r., N. jd.) 'vrsta konja', jedna od rijetkih potvrda duljenja sloga u sredini riječi. Ne ulazeći u točnost Mandićeva označavanja duljine, dodajemo primjere zapisane u rječniku homonima na kraju pravopisa: »*Uhshi ima Cfovik*«₅₆, za razliku od: »*Ushi dèrxefe Djece*«₅₆. Nasuprot tomu, držimo da se u kajkavizmu *lahko*₇₃ i arhaizmu *zahman*₅₇ 'uzalud' iz Ivanošićeva djela /h/ izgovara.¹⁹

¹⁹ Tomo Matić je u transkripciji umjesto duljine ostavio /h/. (*Stvoritelj* 1940: 206, 214).

6. Zaključak

Mandićevo je *Upućenje* u trenutku objavljivanja bilo temeljeno na dosta stabilnoj uporabnoj normi te daje prilično jasne smjernice korisnicima, kojih je, zahvaljujući svojoj preciznosti, ali i formiranju povjerenstva za uredbu hrvatskoga jezika, bilo i izvan Slavonije (Lika, Dubrovnik). Unatoč tomu, Antun Ivanošić se u proučenom djelu često ne pridržava Mandićevih naputaka pa slovopisna rješenja u spjevu uvelike približava kajkavskoj (sjevernohrvatskoj) grafijskoj normi. Najveći odmak čini kada foneme /l/ i /h/ (drugi redovito, a prvi uz malo odstupanje) bilježi grafemima hrvatskoga kajkavskog književnog jezika <ly> i <ny>, umjesto u *Upućenju* propisanih <lj> i <nj>. Iste je težine i odstupanje u bilježenju fonema /ž/: umjesto u Slavoniji uobičajenog <dj> ili Mandićeve preporuke razlikovanja <dj> i <gj> (s ciljem zadržavanja etimološkoga zapisa), Ivanošić se odlučuje na tipično kajkavsko rješenje: <dy>. Kajkavska su grafijska norma i sporadične uporabe grafema <z> ispred /p/, /t/ i /k/ kao zapis fonema /s/, a također i dvoslov <fl> kojim je Ivanošić u nekoliko primjera bilježio fonem /š/. Kad je riječ o fonemima /č/ i /ć/, Ivanošić koristi grafijska rješenja propisana u Mandićevu pravopisu, ali je njihova distribucija nedosljedna do te mjere da bi se moglo pomisliti da Antun Ivanošić nije razlikovao ove foneme, u duhu hrvatskoga kajkavskog književnog jezika, što držimo da nije slučaj. Nasuprot čestom odabiru kajkavskih (sjevernohrvatskih) grafijskih rješenja, povremenim posezanjem za zapisivanjem slogotvornoga /r̥/ dvoslovom <ar>, tipičnim za južnu zonu i ne tako rijetkim među slavonskim autorima, Ivanošić se udaljava kako od Mandićeve tako i od kajkavske grafijske norme. Zaključno, Ivanošićeva je grafija prilično nesređena u trenutku kad je važeći pravopis za Slavoniju u uporabi već devet godina. Autorovo bi se priklanjanje sjevernohrvatskoj grafijskoj normi moglo pripisati boravku u Zagrebu upravo u vrijeme izlaska spjeva *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*, dok je vodio zagrebačku župu sv. Marije (1787–1788). Tomu u prilog govori grafija djela *Pisma od junačva viteza Peharnika*, objavljena iste godine, s još više kajkavskih elemenata (digrafi <cz>, <sz> te bilješke ispod teksta koje kajkavskim leksikom tamošnjim čitateljima pojašnjavaju turcizme iz pjesme), a potom povratak na slavonsku grafijsku normu (uz besprijeckorno razlikovanje /č/ i /ć/, ali i kratke kajkavske bilješke ispod teksta) u djelu *Pisma od uzeća turske Gradiške*, objavljenom sljedeće godine, u vrijeme kada je kao vojni kapelan služio u ratu protiv Turaka. Držimo da nije riječ ni o Ivanošićevu nerazlikovanju pojedinih fonema niti o nepoznavanju propisanih grafijskih rješenja nego o autorovoj potrebi da svoja djela približi što širem krugu čitatelja.

Kad je riječ o pravopisu, također možemo reći da Ivanošić nije strogo slijedio Mandićeve pravopisne naputke. U većoj se mjeri pridržavao pravila o morfonološkom zapisu riječi, poštovao je interpunkcijske znakove, a poput Mandića nerijetko je akcenatske cjeline pisao zajedno. U slučaju ispuštanja samoglasnika slijedi Mandićevo pravilo pisanja izostavnika, a umjesto njega u prijedložnoj svezi *s*, *z* i imenice u instrumentalu te *k* i imenice u dativu rabi spojnicu. Za naglaske je koristio iste znakove, a najdosljedniji je u primjeni znaka (˘) za dug izgovor samoglasnika, dok pri uporabi (˘) i (˘) potpuno odstupa od pravila u *Upućenju*. Jednokratno slijedi Mandićevo pravilo o zapisivanju dviju točaka iznad prvog od dvaju zapisanih samoglasnika kako bi se oni čitali odvojeno. Od prozodijskih je oznaka u tekstu Ivanošić sustavnije provodio udvajanje konsonanata kako bi naglasio kraćinu prethodnog sloga nego duljenje samoglasnika na kraju riječi grafemom <h>.

Metodom usporedbe pokazali smo da se Ivanošić nije strogo pridržavao Mandićeva *Upućenja* te da se prilično odmaknuo od slovo- i pravopisnih rješenja koja je propisao Antun Mandić, dok se pravopisnih pravila pridržavao u nešto većoj mjeri.

Vrela:

IVANOŠIĆ, ANTUN 1788. *Svemoguchi neba i zemlje Stvoritelj, s kiticom prvoga, drugoga, i trećega poglavja knjige poroda, po razumu S. pisma nakichen, i ispivan po Antunu Ivanoshichu, Biskupie Zagrebachke Misniku svitovnomu, godine 1788.* Zagreb.

IVANOŠIĆ, ANTUN 1940. *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj, s kiticom prvoga, drugoga i trećega poglavja knjige poroda po razumu S pisma nakićen i ispivan po Antunu Ivanošiću, Biskupije zagrebačke misniku svitovnomu, godine 1788.* U knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, 26. Zagreb: JAZU, 179–234. (= *Stvoritelj* 1940.)

MANDIĆ, ANTUN 1779. *Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucionicah u Kraljestvu Slavonie.* (= *Upućenje*) [Prema pretisku iz 1998, Osijek: Matica hrvatska.]

[Anonimno] 1779. *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol.* (= *Kratki navuk*) [Prema pretisku iz 2003, Zagreb: IHJJ.]

Literatura:

BABIĆ, STJEPAN 1968. Jezik starih hrvatskih pisaca u Slavoniji. *Godišnjak ogranaka MH Vinkovci*, 6, Vinkovci, 71–84.

- BADURINA, LADA 2012. Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijsko-me razdoblju. *Povijest hrvatskoga jezika. Književnost i kultura devedesetih*. Zbornik radova. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 65–96.
- FARKAŠ, LORETANA 1995. “Slavonski jezik” ili počeci hrvatskoga književnog standarda u M. A. Reljkovića. *Cljučevi raja: hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*. Zbornik radova. Zagreb: Meandar, 367–371.
- FARKAŠ, LORETANA 2010a. Fonološko i morfonološko pravopisno načelo u slavonskih dopreporodnih pisaca. *Lingua Montenegrina*, 4, 6, Cetinje, 119–138.
- FARKAŠ, LORETANA 2010b. *Od slovoslovnosti slavonske*. Osijek: Filozofski fakultet.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA; MARIJANA HORVAT 2008. Pravopis. U knjizi: Mikalja, Jakov, *Gramatika talijanska ukratko*. Zagreb: IHJJ, 136–137.
- HORVAT, MARIJANA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2013. Slovopis. U knjizi: *Jezikoslovnopriručnik Blaža Tadijanovića Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik (1761)*. Zagreb: IHJJ, 230–236.
- LANOSOVIĆ, MARIJAN 1778. *Neue Einleitung zur slawonischen Sprache mit einem nützlichen Wörter- und Gesprächsbuche, auch einem Anhang verschiedener deutscher und slawonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche versehen*. Osijek.
- MARETIĆ, TOMISLAV 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb: JAZU.
- MARETIĆ, TOMISLAV 1910. Jezik slavonskijeh pisaca. *Rad JAZU*, 180, Zagreb, 146–233.
- MATIĆ, TOMO 1940a. Napomene uz ovo izdaće. U knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, 26. Zagreb: JAZU, XCI–XCV.
- MATIĆ, TOMO 1940b. Život i rad Antuna Ivanošića. U knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*. Stari pisci hrvatski, 26. Zagreb: JAZU, XLI–LIX.
- MATIĆ, TOMO 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb: HAZU.
- MOGUŠ, MILAN; JOSIP VONČINA 1969. Latinica u Hrvata. *Radovi zavoda za slavensku filologiju*. Zagreb: Filozofski fakultet, 61–81.
- PINTARIĆ, ANA 1998. Antun Mandić i *Uputjenje k' slavonskomu Pravopisanju za potrebe narodnih ucsonicah u Kraljestvu Slavonie 1779*. U knjizi: Mandić, Antun, *Uputjenje k' slavonskomu Pravopisanju za potrebe narodnih ucsonicah u Kraljestvu Slavonie 1779*. Pretisak. Osijek: Matica hrvatska, 63–119.

- PINTARIĆ, ANA 1999. Utjecaj Mandićevog *Uputjenja* na Relkovićevo *Kuchnik*. *Jezikoslovlje*, 2, 1, Osijek: Filozofski fakultet, 157–169.
- PTIČAR, ADELA 1990. Hrvatski pravopisni priručnici u drugoj polovici 18. stoljeća. *Rasprave Zavoda za jezik*, 16, Zagreb, 229–236.
- PTIČAR, ADELA 1994. Prvi slavonski pravopis. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20, Zagreb, 273–280.
- RELKOVIĆ, MATIJA ANTUN ³1879. *Nova slavonska, i nimacska grammatika – Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*. Beč.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1880–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU. (= AR)
- Š[UNDALIĆ], Z[LATA] 2008. *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*. *Leksikon hrvatske književnosti – Djela*. Zagreb: Školska knjiga, 845.
- TADIJANOVIĆ, BLAŽ 1761. *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenyne immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*. Magdeburg.
- TAFRA, BRANKA 1979. *Gramatika Blaža Tadijanovića*. Magistarski rad (u rukopisu). Zagreb.
- TAFRA, BRANKA 1991. Slavonski gramatičari u 18. stoljeću. *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Zbornik radova. Osijek: JAZU, 133–140.
- VINCE, ZLATKO 1970. Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba u Slavoniji. *Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*. Osijek, 773–810.
- VINCE, ZLATKO 1973. Udio Slavonije i Dalmacije u oblikovanju hrvatskog književnog jezika. *Zbornik VII međunarodnog kongresa slavista u Varšavi*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 143–163.
- VONČINA, JOSIP 1988. *Jezična baština*. Split: Književni krug.

Spelling and orthography in Antun Ivanošić's work *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*

Abstract

The paper compares the spelling and orthographic solutions used in Antun Ivanošić's work *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb, 1788) with the rules of the first Slavonic orthography *Upućenje k slavonskomu pravopisanju* by Antun Mandić (Ofen, 1779). Despite fairly stable usage standards and a reasonably clear note to users provided in the official orthography, Ivanošić often fails to comply with Mandić's instructions. Moreover, he tends to follow Croatian Kajkavian spelling norms to a great extent in his recording of several phonemes, /j/, /ń/, /z/, non-differentiating phonemes /č/ and /ć/, etc. He also records the syllable /ř/ in the manner typical for the southern part of Croatian. Nevertheless, Ivanošić mostly adheres to spelling rules as prescribed by Mandić.

Ključne riječi: Antun Ivanošić, slovopis, pravopis, *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*, Antun Mandić

Key words: Antun Ivanošić, spelling, orthography, *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*, Antun Mandić